

NÉPI GYÓGYMÓDOK A BÁNSÁGI MAGYAROK KÖRÉBEN

FERENCZI IMRE

Hosszabb jugoszláviai tanulmányutam során a bánási magyar és vegyes lakosságú falvakban végeztem néprajzi terepmunkám egy részét.¹ Elsősorban az életmód-változásnak a népi műveltség alakulására gyakorolt hatását vizsgáltam. Ezt az összefüggést természetesen a funkcióban és formában hagyományosnak tekinthető alkotások és jelenségek viszonylatában ítéltjük meg. A Nagy Magyar Alföld déli területére vonatkozóan már korábban jelzett² terepmunkám a bánati adatgyűjtéssel tovább szélesedett, s elősegíti a nagyobb geográfiai összefüggések és egyben másban mutatkozó eltérések jobb megismerését. A célul kitűzött változás-vizsgálat komoly támpontja KÁLMÁNY LAJOS közel egy évszázaddal korábbi folklórgyűjtése,³ ugyanakkor a két emberöltőnyi időbeli távolság sok új feladatot ró a gyűjtőkre és a kutatókra.

A kedvező körülményeknek, s mindenekelőtt adatközlőim áldozatkész támogatásának eredményeképpen jó áttekintést kaptam főként az észak-bánási falvak néphagyományáról. Olykor meglepő a régi folklór hitele, így például a *szömverés*nek tulajdonított betegség gyógyításában.

A kötetet kitevő összetett folklóranyagból ezúttal a gyermekek és a felnőttek betegségét elhárító archaikusabb praktikákat és medicinákat ismertetem. Adatközlőim jóvoltából azokat a momentumokat is közölhetem, amelyek a ráimádkozás (ráolvasás) foganatoságát biztosító titkosságra vonatkoznak. A racionalizálódó szemléletmód egyre inkább differenciálta a hagyományt, s nagyobb része latens állapotba került. Ezért megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a manapság is dívó szokások és varázsszövegek.

¹ 1973. február 1-től március 5-ig. Ezúton köszönöm meg az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv- és Irodalmi Tanszékétől kapott támogatást.

² Ld. Néprajz és Nyelvtudomány, XIV. (1970) 25–26.

³ A Hungarológiai Intézet (Újvidék) kiadványában megjelenő cikkek jelzik, hogy a KÁLMÁNY nyomában járó újabb kutatás már is kézzelfogható eredményeket hozott a mai bánási néphagyomány feltárásában. Ld. KÓSA L. beszámolóját: Magyar néprajzi kutatás Jugoszláviában (Néprajzi és településtörténeti áttekintés). A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, IV. évf. 11–12. sz. (1972) 5–24. A Bánásgról: 12–14.

Az életforma és a műveltség változása tükröződik abban, hogy a bánási magyar nyelvjárás korábbi jellemzője, az ö-zés vesztett súlyából, illabiális (ö~ë) tendencia, következképpen bizonyos ingadozás tapasztalható már az idősebb, s még inkább a fiatalabb generációk nyelvi magatartásában. Megfigyelésünket a rákérdések és a hangszalagra vett hosszabb szövegek is megerősítik. Az adatok hangjelölésében — beleértve a mássalhangzók eseteit (pl. ly—j) is — mutatkozó következetlenség tehát a nyelvi viselkedésnek tulajdonítható.

Adataim a jugoszláviai Bánság északi területéről, közelebbről *Cerna Bara* (Crna Bara), *Csóka* (Čoka), *Jázova* (Jazovo), *Kikinda*, *Padé* (Padej), *Rábé* (Rabe), *Szaján* (Sajan) és *Verbica* (Vrbica)⁴ helységekből származnak. A feljegyzések gyorsírással történtek. Ez csak a hiedelem-mondához hasonló közlések szempontjából számít hangsúlyozandó körülménynek. Az adatok végén a zárójelbe tett nagy kezdőbetű a lelőhelyet (*Cerna Bara* = C, *Csóka* = Cs stb.), az utána következő numerus (C1, 2, ..., Cs1, 2. stb.) az 5. sz. jegyzetben felsorolt informátort jelöli.⁵

Közleményünk főbb fejezetei:

- A) Betegséget okozó rontás és annak elhárítása
- B) A szemmel-verés és gyógyítása
- C) Gyermekkorban jelentkező bajok és orvoslásuk
- D) Belső bántalmak
- E) Az emberi testen keletkezett (külső) betegségek
- F) Csonttörés, csuklás (ficam), érvágás
- G) Általános gyógymód.

A) BETEGSÉGET OKOZÓ RONTÁS ÉS ANNAK ELHÁRÍTÁSA

1. A váltott gyerek: Abba a régi üdőbe sok gyerököt szült az anya. Nagyon örözték. Az apának oda köllött fekünni az ágy elé, hogy a *rosszak* el nē lopják a gyerököt. Akkor azt monták, hogy ez foggal születött, olyan gyerök. Nagy feje vót. Aszt monták, hogy *váltottgyerök*. Hogy mögtuggyák, hogy ez váltottgyerök, ki-próbálták. Szüleji vöttek egy kis bögrét, abba attak neki tejet. Attak neki egy nagy fakalánt, hogy ögyön. De ez alatt az üdő alatt a gyerök nem tudott beszélni. Akkor úgy próbálták ki, hogy bezárták magányosan egy szobába. Főtötték a patkára, és bevitték neki a tejet, oszt akkor hallgatták, hogy beszél-ē a gyerök vagy nem. No, akkor oszt a gyerök mögszólalt: „Kis bögre, nagy kanál. Hogy ögyek én tejet?” A szüleji mög hallgatták. De sokan összegyűttek, hogy tud-ē beszélni.

Aszongyák, hogy a váltott-gyerök köszt vót lány is. Akkor annak a lánnak mán tizenhatéves korába mögvót a mejje. Akkor tamburált a mejjivel. Verte a kezivel.

⁴ Régebbi magyar elnevezések: Verbica = Egyházaskér, Cerna Bara = Feketető, Jázova = Hódegyháza, Padé = Magyarpadé, Kikinda = Nagykikinda.

⁵ *Cerna Bara* (1973. II. 26; III. 3, 4.) 1. Pacsa Piroska (kb) 50 é. — 2. Vitéz Péterné Kalmár Viktória 68 é.

Csóka (1973. II. 7.) 1. Banka Lajosné Vrábel Mária 90 é. — 2. Borza Lajosné Börcsök Julianna 71 é. — 3. Datko Sredo 72 é. (Szerb nemzetiségű, beszél magyarul is.)

Jázova (1973. II. 13.) 1. Bátori Mihályné Kocsis Erzsébet 71 é. — 2. Kántor Péter 65 é. — 3. Szabó József 81 é. — 4. Szabó Józsefné Süli Erzsébet 81 é.

Kikinda (1973. II. 14.) 1. Tóth György 53 é. és felesége.

Padé (1973. II. 15, 17.) 1. Kerepesi Jánosné Bóbán Etelka 77 é. — 2. Nagy Jakab 90. é. — 3. Novák Istvánné Pintér Mária 48 é. — 4. Pintér Istvánné Keszék Etelka 72 é.

Rábé (1973. II. 8.) 1. Ágoston János 62 é. — 2. Ágoston Jánosné (kb) 60 é.

Szaján (1973. II. 16, 23.) 1. Móra Lajos 75 é. — 2. Móra Simonné Bera Anna 60 é. — 3. Sipos Jánosné Bera Erzsébet 70 é.

Verbica (1973. II. 10, 19.) 1. Csapak Mihályné Kéri Julianna 39 é. — 2. Igriszán Sándorné Kiss Mária 71 é. — 3. Rózsa Mihályné Buró Róza 82 é.

Megjegyzem, hogy az adatközlők foglalkozásukat tekintve szinte kivétel nélkül földműves családba tartozók és római katolikus vallásúak.

Mikor hétéves vót a gyerök, akkor rátötték a sütőlapátra, hogy majd dobják be a kemencébe. De akkor az új gyeröküket lelűkték a kéményön, a másikat mög elvítették. Addig nem tudott beszélni. (P2.)

2. Csontkivevés: Az én uramnak a nagybáttya, mikó pólyás vót, ez akkó történt. Dohánt vótak szönni. Akkor hazagyűttek, a pólyást letötték a *csurgásba*.⁶ Mög is főzött az annya, a gyerök alutt. Egész éccaka alutt. Az annya aszongya: „Na, jó vótál!” Mögszoptattya. Főveszi. Egy szöm csont nincs benne. Vitték azok még Pestre is. Lēmontak rúla. Monták, vigyék valami *bíbájoshon*, a tud rajta segíteni. Vitték mindönfelé. Aszonta az az embör: „Tuggya-ē, hogy mikor lött beteg, milyen nap? Tögye vissza ugyanazon a napon⁷ a csurgásba.” Visszatötték, és tergyig visszakapta a csontot. De nem tudott járni. Azér mégis jókedvű embör vót. (P1.)

3. A bíbajos és a búcsú szerepe a gyógyításban: Vót bérösünk. No, oszt eggyes⁸ fiú vótam, és nagyon kedves édösapáméknak. De azér apám odahajtott a béreshön ízéköt szönni. No, oszt, ahogy a jegyző möghalt, úk möntek a temetésre. Így nem ügyeltek engöm, mer én is el akartam mönni. El is szöktem. Na, még énekölték a halottat, iszonyatos égzöngés és csattogás gyűtt, és nagy eső lött. Odabújtam az emberek közé. Mikor vége vót az üdőnek, szalattam haza. Mikor hazaértem, féltem a béröstül, oszt kiszalattam hozni a jószágnak a szárat. Mikor gyűtem befelé a szárral, fölbuktam a vízbe. Akkor hazaért apám. „A boldogságát! Mit csináltál ezzel a gyerökkel?” — monta a bérösnek. Oszt akkor behosztak, léfektettek. Na, akkor anyám kesergött, hogy ez az egy fija van, mi lösz vele. Na, akkor bevíttek az orvoshon. Csak nem ért maj sēmmi sē. Hanem vótak ezök a *bíbajos asszonyok*, hát az anyám érdeklődött. Monták neki, hogy vigyön vizet rúlam Cerna Barára. No, oszt az a bíbajos asszony mögnézte a vizet. De vitt anyám egy szál haját is, mög a gatyamadzagbul egy darabot. Oszt aszt monta neki, hogy valami rontásba léptem. Ha nekem lött vóna elvetve az a rontás, mingyán méghaltam vóna. De nem nekem vót elvetve, ezért csak beteg löttem túle.

No, akkó mögén érdeklődött anyám mindenfelé. Mēgén hallotta, hogy Budics határába van egy öregasszon. No, oszt akkor kivitt oda, hogy az möggyógyít. No, mikó kimöntem, akkor ez az asszony előttem állt, és egy bicskával csinálta a lukakat a földbe: kilenc vagy tizenkettőt. Ez három este így mönt. Hát akkor én nagyon hazafijas⁹ vótam. Koszt sē úgy vót mint otthon, mer őtt kölött maranni. Szöktem haza. Anyám mög kigyűtt, oszt hazavezetött. No, akkó csak nem löttem jobban. Akkor csak azt monták, hogy Mária nēnihön vigyének. Akkó anyám mögén visszavitt. Este mēgén úgy csinált a nēni, mint elsőbe. Csinálta a lukat a földbe. És mindön este kivitt az Aranka¹⁰ szélhön. De mindég éfél felé. De az ura, az öregembör meg puskával kísért. De mindég azt monták, hogy hátra nē nézzek. Hát nem is nésztem hátra két éccaka. Hanem harmadik éccaka nem bírtam kiállani, hogy mér nem szabad hátranézni. Én oszt harmadik éccaka hátranésztem. Akkor úgy belevágtak az Aranka, hogy a víz kiszalatt belüle! Én mög szárazon marattam! Kik vótak, nem tudom. Akkor Sztévó bácsi mögfogott, oszt kihúzott.

Na, azután oszt anyám mögén kigyűtt. Csak hazahozott. Ojan jól löttem, hogy nem mindég fogott az a nyavalya. No, oszt egy üdő múlva elmöntek apámék a

⁶ A ház előtt az eresz alá.

⁷ Rá egy esztendőre ugyanazon a napon.

⁸ Egyetlen gyermek.

⁹ Hazavágyó.

¹⁰ Aranka folyó.

lakodalomba. Az egyik aszt kérdöszte anyámtul, hogy hogy van a fíjatok. A másik mēgēn eszt. Anyám panaszkodott. És este felē elgyütt haza mögnēzni, hogy jobban vagyok-ē. Oszt montam neki, hogy azt álmottam, hogy Pétör bácsi¹¹ idegyütt, oszt aszonta, hogy csak vigyōn el anyám Radnára. Ott gyógyulok meg. Egy kúcs vót a nagybátyám kezibe. Akkó készültek a faluba Radnára. Másnap köllött mönni. Anyám elszalatt a kocsissho, hogy vigyōn el engōm. Vitték a csomagot a kocsin, mer sokan möntek a népōk. A kocsis nem akart fővōnni, mer sok vót a csomag. Nem fért. Addig könyörgött neki anyám, hogy csak fővōtt. És elmōntünk Radnára.

Beszélték, hogy ott van a *Tündérōk vára*. Oszt egy kollégám, egy másik gyērōk, olyan forma vót, mint én. Elhatároztuk, hogy elmōgyünk mögnēzni a Tündérōk várát. És addig möntünk, hogy eltévettünk. Egy román juhász tanált mög bennünket. Mögismert bennünket, hogy búcsújárōk vagyunk, mer az olvasó nyakunkba vót. Oszt akkó mögfogott bennünket, oszt kísért, még el nem értünk a gyalogútra. Ott mögmutatta a templomot, a radnaji templomot. Az anyám mēg sírva keresgetōtt egész nap. És mink oszt azt hazuttuk, hogy ott vótunk a templomba, de olyan sok nép vót, hogy nem látott mög.

És akkó möggyógyultam. Hálá Istennek, a saját lábamon gyüttem hazafelé. Mikor gyüttünk hazafelé, előtte bemōntünk a radnaji templomba. No, akkor oszt gyüttünk át a Maroson. Vót egy dēszkahíd. Mikor átértünk, ott van a Debocunius Szent János. Ott lētelepōttünk imátkozni. Kértük, hogy segiccsōn haza. Egy baka mög gyütt be az aradi várba. No, oszt akkor möghallotta, hogy miērt könyörōgtünk. Elkáromkotta magát: „B....a meg az erre-arra Isten, hogy mikor szabadíti mög útet a katonaságtul!” De így vót! Asztán hazaértünk, és azóta sē vótam beteg. (J3.)

B) SZEMMEL-VERÉS ÉS GYÓGYÍTÁSA

1. A szemmel-verés megelőzése: Szēmverés ellen piros gyōngyōt kötōttek a gyērōk csuklójára. (K1.) Szōmverés ellen kōssenek piros szalagot a gyērōk jobb csuklójára vagy piros gyōngyōt. (Sz2.)

2. Vízmerés és ráimádkozás: a) Ha valaki nem tuggya, hogy ki verte mēg a gyērōkōt szōmmel, vagy nem biztos benne, hogy szēmverésbe van, akkor aszt csinálja. Sír a gyerek. Mēr az annya a kicsi fölōtt három kanál vizet. Beleméri egy bögrēbe vagy egy pohárba, azután evvel a vízzel megmozdati a gyērōkōt. Ebbe a vízbe belemártja a kezét, és végighúzza háromszor a pici gyērōk testén. Közbe eszt az imát mongya:

Szōm mögverte, szív szerette,
Jézus, Mária vōgye lē rúla.

Háromszō mongya el eszt az imát, és a vízbe mártott kezit kilencszō húzza végig a gyērōk testin. Utána az ajtó sarkáhon önti a bögrēbe maratt vizet. (C1.)

a/1) A gyermōkōm szēmnel verték. Mögkékült. Akkor az az asszony, amik mögverte szōmmel, háromszor ráimátkozott:

Szōm mögverte, szív szerette,
Jézus, Mária vōgye le rúla.

¹¹ Az adatközlő nagybátyja, akkor már halott.

Ima előtt és után keresztet vetett. Imádságnál végighúzza a kezét a gyerek testén a fejétől lefelé. (C1.)¹²

b) Szömverésnél három kanál vizet vöttünk. Attunk belüle egy picit a gyerek szájába, a többit a tűzbe öntöttük. (Cs2.)

b/1) Mostanában is csináltam a víz-mérést. Edénybe mérök három kanállal. Kicsit mögdörzsölöm vele a gyerek homlokát és arcát. Mikó kiöntöm, az a víz több három kanálnál. A gyerek mögkönnyebbödik, rám mög nagy álmosság és fáradtság gyün, mer átvészöm a betegségét. (Cs1.)

c) Ha gyerek vót beteg,¹³ akkor az asszony kifordította az ing alját, és mögtürülte vele a kisbeteg arcát. A szájába vizet vött az asszony, és markába öntve mosta mög a kicsi arcát. Utána a kötőjével mögtürülte.

Az én anyám tutta az imáccságot, de én nem. Anyámhon hoztak gyereköt szömverésről. (J1.)

d) Szēmverés ellen kanállal vizet mértek. Háromi kanállal. Evvel mögmozdaták a gyereköt. Ha mögmozdatás után több lött a víz, akkó valóban szēmverés vót a gyerekön. Mosdatás után a vizet az ajtó sarkáhon öntötték. (K1.)

e) Szēmverésre gyanakottak. Ha nem vót, aki ráimátkozzon, mértek rá vizet. Eszt a vizet a feje fölé tartották, utána odaöntötték a sarokba. Ha csakugyan szēmverésbe vót, akkor egy kanállal több lött a kimért víz. (P4.)

e/1) Szēmverésnél ráimátkoznak a gyerekre. Ilyenkor sivalkodik a gyerek. Fogták, elvitték Szalmánéhon. De, sivalkodik a kicsi. Elkezd imádkozni rá. Elvégezte, és a kislány elkezd nevetni, mint akinek elvágta a baját. (P4.)

f) A gyerek nyűgös, beteg. Szēmverésbe van. Ilyenkor rámérnek három kanál vizet. Olyan tányérba mérik, amiknek zöldleves vagy zöldcsikos díszítése van. Fölülrű léfelé haladva mögvizezik a gyerek arcát, utána a vizet az ajtósarokhon öntik. Ha nincs szēmverése a gyereknek, akkó csak három kanál víz marad vagy még annyi sē. Ha mögverték, több lösz a víz — négy kanálnyi. Eszt mán sokszor mögfigyeltem. Mink máma is szoktuk csinálni. Rámérök vizet, és ásítok, elfáradok. A gyerek mög mingyán jobban lösz. (R2.)¹⁴

3. A szemmel-verés gyógyítása Szajánban: KÁLMÁNY LAJOS a szajáni gyűjtéséből 1882-ben a következő ráolvasó szöveget közölte:¹⁵

„Szömverésről való.

(*Jobb kezének neveletlen ujjával keresztet vet magára s a kisedd fejére s kisedd fején tartva jobbját mondja:*)

Elindult a boldogságos szűz anyánk, Márijánk, a rēluzsálemi, szencségös, szen' misére, vitte a szép Jézust a karján, előtaná'ta 3, zsidó. l'án' asz'onygya a zsidó lány: De szép a szép Jézus, mint a szép, fényös nap! Asz'onygya a másik: De szép a szép Jézus, mint a szép, fényös, hód világ! Asz'onygya a harmadik: De szép a szép Jézus, mint a szép, fényös csillag! Végre hal'gatta a boldokságos szűz anyánk a

¹² Pacsa Piroska (kb) 50 é. adatközlő megjegyzése: „Cerna Barán és Verbicán egyformán csinálják eszt.” Onnan tudja, hogy Verbicán nőtt fel, és elég régóta Cerna Barán lakik.

¹³ A szemmel-verésről került szóba, arra vonatkozik.

¹⁴ Ágoston Jánosné (adatközlő) menyé Jázováról került Rábéra, és ma is alkalmazza a ráimádkozást. Beszélgetésünk alkalmával távol volt, így nem kérdezhettük meg. Ágostonné a malacokra is alkalmazta a vízmérést. Étvágytalanok és bágyadtak voltak. A kanállal kimért vízzel meghintette a malacokat, a maradék vizet pedig az ól sarkába öntötte. Szerinte kisborjúra szintén mérhetke vizet.

¹⁵ Szeged népe. (Temesköz népköltése) II. k. Arad, 1882. 112. No. 56. Szaján.

reluzsálémi, szent misét, szörnyen mögbágyódott a karján a szép Jézus; elvitte haza, mökfürösztötte a Jordán vizibe', r'áöntötte a piros márván' kúre. Tè néköd is: János, úgy nè árcson a szöm verés, mint a Jézus fürdője mög nem á'lott a piros márván' küvön!

(*Még egyszer keresztet vet a kised fejére.*)"

Majdnem egy évszázad múltán (1973) nemcsak ismerik, hanem gyakorolják is ezt a gyógymódot. Szajáni gyűjtésem során Móra Simonné Bera Anna 60 éves asszony¹⁶ nemcsak a ráimádkozás szövegét közölte, hanem lekötelező módon egész sor olyan szubjektív mozzanatról is beszámolt, amely a hagyomány élete és titkos jellege megismerése szempontjából fölöttébb tanulságos. Idézem a beszélgetést.

— *Kitől tanulta meg az imádságot?*

— Ángyomtul, Ilka ángyomtul tanultam. Beteg lőtt. Izent a mönyétül, hogy lögyek olyan szíves elmönni hozzá. Bera Andrásné, a nagybátyám felesége. Híva-tott. Előbb nem akartam elmönni. Mer montam neki többször, hogy mög akarom tanulni. Ezér izent. Majd mikor nagyon beteg lőtt, akkor csak elmöntem. Montam neki, csak elfogadom az imáccságot, de nem akarok mindönt átvönni. Monta, nem bánom, csak azt az egyet, amire kíváncsi vótál. Mer aszt mongya. Eszt így köll átvönni, egyik a másiktul. Úgy köll végézni, mint a rózsafüzért. Az én ángyom csak a szömverés elleni imára tanított mög. A többit máshun figyeltem mög.

— *A többi imát kitől tanulta meg?*

— Egyet az ángyitól vettem át. Két imát csak úgy, hogy a néni hangos seppö-géssel¹⁷ monta. Valahogy eszt nagyon mögfigyeltem, és így tuttam mögtanulni.

— *Mások is jelen lehetnek az imádkozásnál?*

— Akárki benn löhet a szobába. Elöttem beszélgethetnek is.

— *Nem hangosan mondja az imát?*

— Magamba mondon, hogy sënki sē hallja. Jár a szám, de nem hallják az imát.

— *Miért nem hallhatja senki az imát?*

— Akitül tanultam, aszt monta, hogy még én használok, addig más nem használhatja. Nem szabad elmondani sënkinék, mer akkor nem használ.

— *Csak asszonyok vehetik át a gyógyítás tudományát?*

— Nem. Inkább férfi vöhesse át nőtül, nő vöhesse át férfitul. Akkor használ. Én nőtül vettem át, mégis használ.

— *Ezek szerint bárki megtanulhatja?*

— Inkább vallásosak tanulják mög. Aki nem hisz, az nem tanulja mög, és aki aszt mongya, hogy babona.

— *Miért tanulta meg ezeket az imádságokat?*

— Azér, mer sok gyerököm vót. Sokat vótak betegök. Egy gyerököm mög is halt szömverésbe. Sokat jártam velük ilyen nénikhön. Gondoltam, könnyebb lösz.

— *Miről ismerhető fel a gyermek baja, a szemmel-verés?*

— Az olyan gyerök mögzödül, akit szömverés ért.

— *Kinek ártalmas a szemmel-verés? Kicsi gyereknek vagy nagyobbak is?*

— Inkább olyan pólyás, pici gyerökre ártalmas. Hirtelen fölsír, nyugtalan. Ölbe vöttem, még jobban ritt. Kékült-zödült. Nem vót huva mönni, szalattam vele a nénihöz. Vittem éccaka is. Montam, hogy ki vagyok, mingyán beengedött. Másnap mögén elvittem.

¹⁶ Varrónó: Két alkalommal (1973. II. 16, 23.) beszélgettünk gyógyító tevékenységéről.

¹⁷ Susogással, mormolással.

—Többször is elvitték a beteg gyereket?

— Többször is elmöntem vele. Ha nagyon beteg a kicsi, hozzám is elhozták háromszor, néccör is. Ha nagyon beteg valaki, gyerök vagy főnyött,¹⁸ viszik, még jobban nem lösz. Ketten vagy hároman is végezhetik az imát.

— *Hogy érti azt, hogy ketten-hárman végzik az imát?*

— Velem is mögesótt. Nagyon beteg vót a kislányom. Elvittem Krizsán nénihön. Elvégezte az imát. Akkor monta, hogy vigyem el máshuvá. Elmöntem. Az is küldött tovább. Szombaton éccakátul szerda estig három asszony végészte az imát szömverés ellen.

— *Tehát bármikor felkereshetik a betegek?*

— Inkább röggel hozza, és este újra. Vót, akihöz el köllött mönni.

— *Mondja el, hogy miképpen végzi el az imát? Mit kell tennie, ha pólyás gyermekkel felkeresik?*

— A pici gyerököt a bal karomra vöszöm. Jobb kezem a feje tétéjire helyözöm. Vigyázok, hogy a gyönge részit mög né nyomjam. Ha rin a gyerök, ringatom a karomon. Nyugtatom. Még az imát el nem végzöm, nem töszöm lē. Előbb magamra vetök köröszöt, utána a gyerökre. Azután mondom rá az imát. Imám végesztivel mögén köröszöt vetök, ugyanúgy a gyerökre is. Utána a földre, és közbe eszt mondom: *Kisérd ki Jézusom eszt a nyavalyát belüle.* (Vö. a 21. sz. jegyzettel).

— *Milyen imát mond a beteg gyerekekre?*

— Az egyik a Miatyánk, a másik az Üdvözet. Többször el köll ismétölni.

— *Kérem, mondja el.*

— Nem szabad elmondani, mer akkor nem használ.

Ezután adatközlöm kívárta azt az alkalmas pillanatot, amikor mások nem voltak jelen. Akkor is csak azt a részt mondotta el, amely a tulajdonképpeni varázsló szöveg. Nekem kellett az imát elkezdni és befejezni. Valójában nem mondta el egyiket sem. A „jóváagyott” imaszövegek a következők:

Miatyánk, ki vagy a mönnyekben. Szenteltessék mög a tē neved. Jöjjön el a tē országod. Légyen mög a tē akaratom, miképpen mönnyben, azonképpen itt a *fekete földbe kísérd eszt a nyavalyát.* Mindönnapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd mög a mi vétkeinket, miképpen mi is mögbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. És né vigy minket a kísértésbe. De szabadíts mög a gonosztul Amen.

Üdvözlég Mária, malaszttal teljes. Az Úr van téveled. Ádott vagy tē az asszonyok között, és áldott a tē méhed gyümölcse, Jézus. *Ennek a kisgyeröknek úgy müljön el a szömverése, ahogy Köröszötölő Szent János az Úr Jézus Krisztust mögköröszölte a Jordán vizébe.* Asszonyunk Szűz Mária, Istennek szent Anyja, imádkozzál érettünk bünösökért most és halálunk óráján Amen.

Mindkét imát *naponta háromszor* (reggel, délben, este) kell elmondani, *kétszer ismételve* és váltogatva (M+Ü+M+Ü). A Miatyánk kiemelt varázsló sorát minden egyes esetben hatszor ismétlik, az Üdvözet hasonló részét pedig háromszor. Elegendő, ha napjában kétszer (napfölkeltkor és naplementkor) végzik el az imát a beteg fölött: szintén *válogatva, három-három Miatyánkot és Üdvözetet.* Végeredményben tehát egy nap hat-hat Miatyánkot és Üdvözetet imádkoznak. A varázsló betét ismétlési száma azonban különbözik: Miatyánknál összesen harminchat, az Üdvözetnél tizennyolc.

¹⁸ Az adatközlő itt más betegségre is céloz, pl. daganat, nyilalás stb. Ezekre szintén ráimádkoztak.

Ezekből az adatokból kiderül, hogy a KÁLMÁNY LAJOS közléséből ismert ráolvasó-szöveg archaikusabb.¹⁹ Másfelől képet alkothatunk általuk az élő gyakorlat összetevőiről, a múltból táplálkozó tudatelemek revelálódó folyamatáról. A szájani szövegösszefüggés — az alábbi verbicai ráimádkozással együtt — azokat a példákat gyarapítja, amelyek elősegítik a magyar ráolvasásokkal kapcsolatban fölvetett műfaji és rendszerezési problémák, közelebbről az *imádság* és a *ráolvasás* elválasztásából adódó fogas kérdések megoldását.²⁰ Ugyanakkor arra is figyelmeztetnek, hogy a följegyzők minél jobban derítsék fel a máig funkcionáló ráolvasó gyógy-mód körülményeit.

Az előbbi kérdés-felelet folytatásaképpen szóba került a szemmel-verés más elhárítási módja is. Egyszerűbb és elterjedtebb a víz-mérés. Móráné szerint ekképpen történik:

Három kanál vizet mérnek rúzsás tányérba, lehetőleg zöldvirágos tányérba. Ujjait belemártja, a gyerek arcát, kezét és lábát keresztbe (bal kéz—jobb láb, jobb kéz—bal láb) háromszor 'lemossa'. Utána a vizet az ajtósarok-vasra önti, és közbe eszt mongya: *Mönny a kutjának a lyukába*.²¹ Ha a gyerek csakugyan szömverésbe van, akkor a víz mögzsaporodik. Eszt mögtuggyuk, ha a vizet kanállal visszamérjük.

— *Mivel lehet védekezni a szemmel-verés ellen?*

— Kössünk piros szalagot vagy piros gyöngyöt a gyerek csuklójára.²²

4. A szemmel-verés gyógyítása Verbicán: a) Farsang háromnapkor történt. Nagyon rámnézött egy embör. Ahogy nézött, elfordultam. Akkor otthon nagy beteg löttem. Elkesztem jajgatni. Elmöntem egy asszonyhon. Aszongya: „Tégöd mögvert az öreg Biczók.” Én nem akartam hinni. *Vizet mért* rám. Utána úgy mögkönnyebbültem. Délután imádkozott rám először.

Olyan tanult aszony vót. Valamönnyit tanult iskolán. Gyógyítóasszony, az orvost is helyettesítette. (V2.)²³

b) Szömverésnél sír a kisgyerek. Mérnek vizet. Kanállal mérik zöldvirágos tányérba. Öt kanállal mérnek, és (külön-külön) minden egyes kanál víznél egy-egy szót mondanak. Elsőnél — *az Atyának*, másodiknál — *Fiúnak*, harmadiknál — *Szentlélek*, negyediknél — *Istennek*, ötödiknél — *nevében*. Az Amen elmarad. Három Mi-atyánk és három Üdvözlégy következik — Amen nélkül.

¹⁹ Ld. BOLGÁR ÁGNES: Magyar bájoló imádságok a XV—XVI. századból. Bp. 1934. Közelebb-ről a *Bornemissza Péter* följegyzéséből ismert bájoló imádságot (5. *Az igezetről*): 25. l. és a hozzá-fűzött magyarázatot: 33. l.

²⁰ Ld. PÓCS ÉVA: A magyar ráolvasások műfaji és rendszerezési problémái. Népi kultúra, Népi társadalom, I. Budapest, 1968. 253—280. Különösen 261—263.

²¹ A kiemelt részről az adatközlő megjegyezte, hogy „ez a mondás” az imával végzett gyógyításnál is szerepelhet. Ima végeztével keresztet vet magára, a gyermeke, a földre és a betegséget távozásra szólítja.

²² Beszélgetéseink végén megkérdeztem: Mit gondol, hasznos lesz-e a továbbiakban is az eddig titokban tartott ima? Válasz: „Nem tudom. Majd mögtudom.”

Abban maradtunk, hogy majd tudatja velem.

Itt jegyzem meg, hogy adatközlőm érdeklődésemre Sipos Jánosné Bera Anna nevét (70 é.) is megemlítette, mint aki szintén ismeri az imádságot. Siposné helybenhagyta, hogy tudja az imát, de nem volt hajlandó elmondani. Azzal érvelt, hogy amikor gyermekei nagyobbak lettek (tanultak), nem engedték, hogy folytassa a gyógyítást. Minthogy csupán a szemmel-verés elleni tudásának közlését hárította el, joggal föltehető, hogy esetleg nevének (újság) kiírása miatt zárkózott el.

²³ A szemmel-verés okozójáról egy jellemző adat. „Az öreg Biczók elmönt egy öregasszonyhon. Bemönt. Ott vótak a kiskácsák. — Hü, de sok kis fürge kácsa van! — fgy kiáltott. Estére a kácsák mind mögdöglöttek. Rácsudálkozott, és ez vót a baj. Ilyen embör vót.” (V2.)

Ezután mondják el magukban a beavatatlanok számára nem hallható imát. Kéréssem mégis teljesíteni akarták, ezért a beszélgetésnél jelenlevő és a családhoz tartozó fiatalasszony leírta a szövegét. Eredetiben közlöm.

Ukor az Ur Jézus a Földön járt, Jeruzsálemi
 városában ment, útkörbent alálkerest három
 időseanyát az egyik azt mondja
 szép a kis Jézus mint a szép fenyves
 rapsugár a másik azt mondja: szép a
 kis Jézus mint a holdvilág, a harm-
 adik mondja: szép a kis Jézus mint
 szép fenyves és illegak. Jézus Mária
 meghallotta a kis Jézust megfürdette
 ardo bízét egy fehér márványkörre öntött
 azt mondta: meggyártson a szemverés
 kis Jézusnak mint a márványkörre
 3 mi. 3 idv. [Crisak Mihályné Késti Juliánna 39é.]
 Bata le

Befejezése után ismét három Miatyánkot és három Üdvözetet imádkoznak. Egy nap háromszor — reggel, délben és este — kell (mindezt) elvégezni. A vizet az ajtósarokra (sarokvasra) öntik. Ha több (lett) a víz, akkor valóban szömverésbe szenved (a gyerek). Ezt megcsinálják, és el kell múlni a betegségnek.

Aki (a gyógyítást) végzi, kimerült, álmos lösz. Átvösz (a gyermek) betegségit, és a kicsi még akkor (aznap) este jobban lösz. Az imát²⁴ lehetőleg lánykorunkba köll mögtanulni, akkor lösz igazán erős.²⁵ (V1, 2.)

— *Miért az ajtósarokra öntik ima végeztével a vizet?*

— Az ajtósarok a márványkövet helyettesíti. (V2.)

Beszélgetésünk során nyilvánvalóvá vált, s ezt a varázsló ima titkossága is megerősíti, hogy manapság is alkalmazott gyógymód. Az ima szövege egyébként szerényebb változata KÁLMÁNY idézett szajáni szövegének.

Hasonló alapelv érvényesül a másik szokásos eljárásnál, a részletek azonban eltérnek.

c) A kanállal kimért vízbe három söprűszál hamuját belétősszük. Mindégyiket külön-külön és más-más gyufaszállal köll möggyújtani. Mikor valamöddig elég, a végét mögütögetjük, és a hamu beleesik a vízbe. Egyik után gyön a másik, a harmadik, és eszt mongyuk: Egy az öregé, egy a fíjatalé, egy a lányé. Ez mögmutatja, hogy ki ártott a szömvél. Öreg, fíjatal vagy nő (asszony) okozta? Itt is úgy imátkozunk, mint a másíknál. (V2.)

C) A GYERMEKKORBAN JELENTKEZŐ BAJOK ÉS ORVOSLÁSUK

1. Nem tud beszélni a gyermek: a) A gyerek nem akar beszélni, de mán ideje vóna. Akkor aszonták, hogy meg kell itatni vele aszt a vizet, amivel a kenyeret mögmossuk. Így hamarabb elkezd beszélni. (C2.)

b) Nem beszélt időre a gyerek. Ha jött a kóduş, kértünk tőle egy darabka kenyeret. Abból kellett enni egy falatot a gyereknek. (Cs1.)

c) Maj megén, van a húgomnak egy fíja. És nem tud a kisgyerek beszélni. Má hét vagy nyóc éves a gyerek. Elsőbe²⁶ vitték orvosho. Beográdba is, meg Szögeden is vót a szanitérijumba. És csak nem tud beszélni. És mit montak neki!? — az annyának: hogy a bíbájósokhoz fohászkggyon!²⁷ Most úk elkesztek oda jární. Zentán van ez az embör. Valami üdös, János bácsi. Benn, a Tisza mellett. Az aszt monta, hogy a gyüvő hétön majd mán tud beszélni. De tele kosárt vittek neki. Egy évig csalogatta így úket ez az embör: hogy maj most, maj most szólal mög a gyerök.

Maj később nem tudott mán mit csinálni, hogy ú — aszongya — maga nem bíri mögcsinálni. Hanem mönnyenek el Szabadkára. Maj ott lösznek tudósok, tizenketten egy szobába. És imátkoznak. Mönnyenek el, az édösapja, a gyeréket is vigye, és ott maj mögszólal. De csak nem szólaít mög. Hát most így kiderült, hogy a „tudós”-ok sēmmit sē tunnak. Az orvosok aszonták, hogy vėgyenek Beográdba olyan fűlbevaló készüléket, mert nem bírt hallani sē a gyerök. De nem használt. Hanem most beatták a néma-iskolába, és ott tanul. Kiderült, hogy süket és néma a gyerök. Így van. Van sok bíbájos, aki nem tud sēmmit, csak csal. (J1.)

²⁴ A tulajdonképpeni varázsló imát. A zárójelbe tett részek a mi kiegészítéseink.

²⁵ Rábén ugyanígy nyilatkoztak. Az „erős” itt a foganatosságra vonatkozik.

²⁶ Először, eleinte.

²⁷ Tk. forduljon.

d) Ha nem tud a gyerekek idejére beszélni, akkor azt csinálják, mint én vótam az egyik gyerekömmel. Mán öt éves vót és nem tudott jól beszélni. Aszt ajánlották, gyűn a kúdús, lopjak a kosarából kenyeret vagy ami önnivaló van. És aszt aggyam a gyerekeknek. Mőg is csináltam, és jól lett a gyerekek. (Sz3.)

2. Nem tud elindulni a gyermek: a) A gyerekeknek mán jární köllött vóna, de nem indult el. Akkor a lába köszt belenyírtak a levegőbe. Aszt monták, hogy elvágták a békóját. (Cs1.)

a/1) Ha a gyerekek nehezen kezdött el jární, akkor a kúdús bottyával mögvereggették a talpát. (Cs1.)

b) Ez rajtunk történt, a lányunkon. Mán nagyon beszélt. Szépen monta: „Anyá, mán tudok mönni a lábamra!” Egymás elé rakta a lábát, és úgy csúszott a farán. Akkó vittük az asszonyokhon. Orvos nem vót akkoriba. Vót amék aszonta, hogy az ódalá össze van nőve a csípővel. Gondoltuk, nyomorék lösz. Huszonkilencbe vót ez. Hát akkó egy embör asz monta az én uramnak, hogy mér nem mönnek el Jankára. Arra Becskereg felé. Oláj kösség vót az. Egy oláj asszony vót ott, ahhon. El is möntünk hozzá. Hát vinni köllött három kútból merített vizet egy kis üvegbe. És egy darabot köllött lévőgni hozzá az üngiből és a hajából. Aszt rákötöttük az üveg szájára. Akkor elvittük ahhon az asszonyhon. Odaattuk neki. De ú ugyé olájul monta, nem értöttük. Imátkozott. Akkor ú összefőzte aszt a kis vizet. A kislányt nem vittük, és azt monta, mossuk le a kislányt főntről lefelé háromszó. Mire el sē fogyott a víz, a kislány fölállt a bősőbe. Akkor kitöttem a kislányt a szék mellé. Vót egy fijam, András. Kilenc éves vót. Kenyeret sütöttem. És diyat vót csinálni olyan kiscipót. Piciny, mint egy alma. És kettőt csináltam. Andrásnak odaattam, mer az bírt mönni. A kislánynak meg nyútottam, és montam: „Gyere Rózsikám!” És lépött is a lány egyet. Mikor a kislány lépett, én mög hátrább léptem, hogy gyűjön, többet lépjön. És a kislány odaszalatt hozzám! Elkapta a cipót! Akkor mögén elvöttem, és messzibb léptem. És akkor monta: „Édősanyám! Birok mönni!” „Mögén mönnyünk! — montam. Gyere kislányom!” És attulantúl fogva bírt menni a kislány. Aszt a vizet el se használtuk. (J1.)

b/1) Monták nekünk aszt is, hogy mikor begyűn a kúdúsasszony, vögyük el a bottyát, és verjük el a gyereket. És akkor bír menni. Mőgcsináltuk eszt is, de nem használt. (J1.)

3. A gyermek váltja a fogát: a) Váltottam a fogam. Gyűtt az új, és akkor monta apám, hogy a kihullott fogam dobjam be a kuckóba. És mondani kellett:

Egér, egér, aggyál neköm vasfogat,
Én mög adok csontfogat. (Sz3.)

D) BELSŐ BÁNTALMAK

1. Hideglelés: a) Mikor újult a hód, kimöntek az udvarra. A hód felé fordulva monták:

Új hód, új kiráj!
A hód újuljon,
A hideglelés elmúljon!

Ahogy a hód újul, a hideglelés múlik. (J4.)

b) A fijamat rászta a hideg. Most mit csinájjak vele? Aszt monta a szomszéd-asszony: Ez és ez halva fekszik. Mikor csinálík a tort, akkor a halott részire külön tányérba tősznek ételt. Kérjem el, és aszt ötessem mög a fijammal. Így is csináltam. Montam nekik, engeggyék mög, hogy elvigyem aszt az ételt. Itt bablevest, tyúkhúslevest vagy birkapaprikást főznek. És fonyott kalács van. Mindönbü tőttek oda a halottnak egy kicsit. Idejatták, és hazahosztam. Aszt öttem mög a fijammal. (Sz3.)

2. Veszettség: a) Ha mögharapott valakit a veszett kutya, aszt a kutyát agyonütötték. Mögégették, és a füstébe köllött állni. Botot, mindönt mögfüstöltek. Ez mögvédte őket a veszőccségtől. (Cs3.)

b) Veszőccség esetén elmőntek egy privát embőrhön. Egy szááni embőrhön. A mögtutta gyógyítani. Adott orvosságot, port, és kalánnal köllött őnteni, és lē köllött nyelni. Ha valakit a veszett kutya mögharapott, és a port lēnyelte, akkor az kihajtotta belüle a bajt. Pisilt tüle tizenöt órán át, amiknél valóba vót betegség. Ojant, mint a húspötty. Kilenc pöttyöt pisilt ki. A régi öregők aszonták, hogy kilenc kiskutya. Ez a szááni tudós kimőnt az erdőbe, és ott van mindönféle szárnyasbogár. Összeszōtte, mögszárította, és összetörte. A bogár fejét használta. (J2.)

c) Vót nekünk egy fijunk. Mán nem él. És zavart egy kutyát. Maj mögtuttuk, hogy veszett kutyát. Hosztunk neki a tudóstul port, mer nem tuttuk, hogy baj lösz-ē belüle. Tizön felül vót a fijú, nem kicsi gyerők. A régi mondás aszt mongya, hogy kilenc napra lösz beteg. Nagyon beteg lött, és nem tudott pisálni. És kilenc csomót, kis csomókat pisált ki. És azután jobban lött. (J1.)

3. Asztma és tūdőbaj: a) Az aszmás betegnek nem szabad vizet inni, csak savót. Attul mögújul a tūdő. (Sz3.)

b) A tūdőbajt úgy gyógyították, hogy a beteg itta a maga húggyát. Kéccör naponta egy decinyit. (J4.)

b/1) Űltettek *örvénygyökeret*. Ojan, mint a torma. Elreszelték a gyökeret. Beletőtték literős üvegbe, és pájinkát őntöttek rá. Eszt a pájinkát itták lē a reszelt gyökérül. (J4.)

b/2) *Szárazhektikás* vót anyám. Köhögős, fulladós. A cserősznyét, meggyet, aszaltszilvát mögszárította. Beletőtte üvegbe, őntött rá pájinkát. Ez vót a meggyes-pájinka. Eszt iszogatta. Húsza vele anyám harminchárom évig. (J4.)

c) Az én apám mesélte. Fijatal korába nagy beteg vót, és a tüdejit mögtámatta. Nagyon mögfázott. Akkor csináltak *cibőret*. Sütöttek kinyeret, és hagytak egy kis tésztát. Betőtték duncos üvegbe. Korpát is tőttek bele egy jó félmarokkal, és sőt. Ez három nap, három éjjel a meleg hejjön vót. Mög köllött neki forni. És eszt itta ű, és elélt kilencvenhat évet. (Sz3.)

4. Gyomorfájás: A gyomorsűjjesre csináltak neköm kötést. A gyógyító asszony vött elő spirituszt. Mögvizezte a ruhát, és belemártotta a spirituszba. Möghúzogatta a gyomrom, és utána rákötötte a ruhát. Rátőtte a kötést. Háromszor mögismétölte, és möggyógyultam. (V2.)

5. Hátfájás (reuma): Ha valakinek a háta fáj vagy reumás vót, akkor ződ tujafa magját alkoholba tőtték, és avval a folyadékkal kenőgették a fájós részt. (Sz3.)

6. Szúrás és nyilallás: a) Mikor esküvő előtt a vőlegény mögkéri a menyaszszony kezit, akkor aggya át a *jegykendőt*. És ha valakinek nyilallása van, akkor eszt a kendőt a fájó testrészeze úgy kötik rá, mint ahogy a fejre hajtyák. (C1.)²⁸

²⁸ Azt is hangsúlyozta Cerna Bara-i adatközlöm, hogy a jegykendőt gondosan elteszik. Kicsi gyermek betegségénél sokszor használják.

b) Az első feleségöm édesanyja, anyósom, Horvát Margit néni gyógyító vót. *Pokolkeletrül, nyilallásrul* tudott imátkozni. Napfőkelte előtt ráimátkozott. Mikor mög akart halni, sokat kínlódott. A lányát hívatta. Kezet fogott vele, és átatta neki a tudományát. A feleségöm vót, aki átvette a tudományt. (Sz1.)

b/1) Szűrásnál elhozzák a beteget. Köröszőt vetök magamra és a betegre. Ahun fáj neki, ha a feje fáj, a fejire vagy a fültre tartom a jobb kezem. És imátkozok három Miatyánkot és három Üdvözlőt. Váltogatva köll mondani: Miatyánk, Üdvözet, Miatyánk és tovább. Az Üdvözetbe így mondom: *Hová mégy te szűrás, nyilamlás? Elmögyök egy asszonyba.*²⁹ *Nē menny tē asszonyba, hanem ereggy a tüsökbokorba.*

Eszt mindön Üdvözetnél háromszor ismétölöm. Löhét úgy csinálni, hogy háromszor imátkozunk a betegre: röggel, délbe, este két-két Miatyánkot és Üdvözlőt. Végeszhettyük napfőlketekor és naplementkor: három-három Miatyánkot és Üdvözlőt mondunk. Utána megint köröszőt vetök magamra és a betegre, legvégén a földre is. Ilyenkor azt mondom: *Kisérd ki Jézus eszt a nyavalyát belüle.* (Sz2.)

A varázsló szövegrész tehát így illeszkedik bele az imába:

Üdvözléggy Mária, malaszttal teljes. Az Úr van teveled. Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus! *Hová mégy te szűrás, nyilamlás? Elmögyök egy asszonyba. Nē mönny tē asszonyba, hanem ereggy a tüsökbokorba.* Asszonyunk Szűz Mária, Istennek szent Anyja, imádkozzáll érettünk bűnösökért most és halálunk óráján Amen.

KÁLMÁNY LAJOS hasonló varázsló sorokat jegyzett föl Szajánban (1882),³⁰ de a Miatyánkhoz illeszkedő változatban. A távozásra való fölszólításban szintén észrevehető némi különbség.

7. Torokfájás és nyakfog (mandulafájás): a) Torokfájáskor a patkára térgyeltünk. Háromszó-néccő mögcsókoltuk a kemöncét, és montuk:

Földanyám, neköd panaszkodunk. Torkom fáj, gyógyícsd mög. (Cs1.)³¹

a/1) Karácsony este fokhagymakoszorút töttek az asztal alá. Én is mögcsináltam. Eszt őrisztem. Ha a gyerök torka fáj, a koszorút mögfősztem. Ruhával körülcavartam, és a gyerök nyakára kötöttem. Ez használt. (Cs1.)

a/2) Ha *nyakfogunk* vót, anyánk az ölibe vött. Mutató ujjával meghúzogatta a torkunkat. Még utóbb is csinálta az én anyósom a gyerökökkel. (Cs2.)

b) *Nyakfog* esetén elmöntek egy asszonyhon, és törülközővel fölhúszta. Fölállt a székre, és úgy húszta fölfelé. Elfakatt a nyakfog, és a beteg jobban lött. (Sz3.)

8. *Fogfájás*: Ha valakinek a foga fáj, tömjént raktak rá. (Sz3.)

²⁹ Vagy emberbe, vagy gyerebbe.

³⁰ Szeged népe. (Temesköz népköltése) II. k. Arad, 1882. 114. Ettől különbözik az egyházaskéri (verbicai) ráolvasó szöveg. Ld. Ráolvasók. Ethn. II. (1891) 72.

³¹ Szinte teljesen egyező KÁLMÁNY Szőregről és Egyházaskérről (Verbica) közölt (Ethn. II. 1891. 36.) mondása. A mostani, Csókán följegyzett gyógmód azonban már nem tartalmazza a szokás egyéb vonatkozásait. Szajánról a torokfájásra imát közölt KÁLMÁNY: Szeged népe, II. 112—113.

E) AZ EMBERI TESTEN KELETKEZETT (KÜLSŐ) BETEGSÉGEK

1. Pokolkelet, daganat, támadás, sömör, pörsenés:

a) Egy alkalommal elmöntünk Pecellőről³² Högyösre. Bemöntünk egy asszonyon. Bibájos vót. Azér möntünk oda, mer beteg vótam. Nem tuttam, hogy mi bajom. Aszt hittem, hogy *termés*.³³ Mögtapogatott, és aszt monta, rossz vizeletön möntem körösztü. Elmöntem a templomba. Az adai pap aszonta, nē földi ügyvédhön forduljak. Kéccör elvégezte a kilencedöt. Akkor háromszor möntem el a templomba, és azúta nincsen baj. (P1.)

b) *Pokolkelet*rül imáccságot mondok napfölkeltkor és naplēmöntekor. Három Miatyánk és Üdvözet röggel, és este megén. Vagy háromszor végzem: reggöl, délbe, és este mögén két Miatyánk, két Üdvözet. Váltogatom az imáccságot. A betegségre eszt mondom: *Hová mégy te hasogatás, fájdalom és pokolkelet? Elmögyök egy asszonyba*.³⁴ *Nē mönny tē asszonyba, ereggy a tüksöborkorba*. Eszt minden Üdvözetnél háromszor ismételem. (Sz2.)

A szajáni varázsló szövegrész ekképpen helyezkedik el az imában:

Üdvözléggy Mária, malaszttal teljes. Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus! *Hová mégy te hasogatás, fájdalom és pokolkelet? Elmögyök egy asszonyba. Nē mönny tē az asszonyba, ereggy a tüksöborkorba*. Asszonyunk Szűz Mária, Istennek szent Anyja, imádkozzáll érettünk bünösökért most és halálunk óráján Amen.³⁵

b/1) Ha valakinek *támadás* vagy *pörsenés* vót az arcán, és új hód vót, akkor monták:

Új hód, új kiráj,
Házasiája a fiját.
Engem is möghívott a lakodalomba.
De én oda nem mögyök,
Elküldöm a pörsögést. (Sz3.)³⁶

c) A *pokolkelet*nél kék hójag gyün föl. Kékül a hójag a kézön vagy a lábon. Itten imátkoztak három Miatyánkot, három Üdvözetöt, egy Hiszökegyet. Esztet köll fölajállani Szent Ferenc tisztöletire, mer ű a bēlpoklosok patrónusa. De abba a hójagba, mikor az első imát elvégzi, tiszta fehér cernát húzzon tübe, és húzza át a hójagon, mer abba olyan sárvíz van. Akkor a sebre tiszta lüszöt, disznósírt kössön. Aszt a három imát rámongyák, és akkor a bajnak el köll múlni. (V2.)³⁷

c/1) Van ez a *sömör*, és mán az orvosok lēmontak a beteg lányrül. Idehoszták, az asszony a lányt. A vót teli sömörrel. Ez a Rúzsza Kati gyógyította. Imátkozott.

³² Petrovo Selo (Péterréve).

³³ Daganat.

³⁴ Vagy emberbe.

³⁵ KÁLMÁNY kelésről való imát közölt (Szeged népe, II. 113.) Szajánból. Elterő, hosszabb ráimádkozás és a Miatyánk első sorai vezetik be.

³⁶ Más baj esetében szintén alkalmazták ezt a gyógymódot. Elterjedtségét Szeged környékén már KÁLMÁNY közleményéből ismerjük. KÁLMÁNY LAJOS: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvahagyományainkban. Bp. 1887. 9—13.

³⁷ KÁLMÁNY ugyancsak Egyházaskérről (Verbicáról) „Támadásrül való” ráolvasót közölt 1891-ben (Ethn. II. 37.). Egyik Cerna Bara-i adatközlőnk visszaemlékezéséből (terjedelme miatt közlését mellőznünk kell) világosan kiderül, hogy századunk első évtizedeiben a varázsló szöveg szerkesztése volt a pokolkelet gyógyításának.

Hogy mit? Nem szabad aszt ű neki mondani sēnkinek. Mikor fogyott a hód, akkor itt vót a lány három-négy nap. Akkor hazamönt Jázovára. És mikó mögén kezdött fogyni a hód, itt vót három-négy nap. Mán lēmontak rúla. Nagyon csúnya vót a teste. Mikor másoggyára vótak itt, mán nem is láccott.

Kérdőzték eszt a Rúzs Katit, hogy mondja el az imáccságot. De nem mondta el senkinek, mert akkor nem használ. És elmúlt az a sok sēmör a lányrul. (V3.)

2. Szēmölcs, tyúkszem: a) Nekēm lánykoromba *szēmőcsők* vótak a kezēmön is, a lábamon is. Sokszor olyan nagy vót, hogy a kezemet nem tuttam össze-csukni. Aszonták nekēm az idős bunyevác asszonyok Szabadkán, hogy mikor szalonnat eszek, akkor a bűrit ássam el a csurgásba,³⁸ és imátkozzak egy Miatyánkot és Űdvőzetet. És ima után mongyam:

Amit ide lēastam, itt elrohaggyon,
Az én kezemrűl a szēmőcs elműjjon.

El is múlt. (C2.)

b) A szēmőcsön (az úton) véletlen tanált száraz békát kel át- meg visszahúzni. Utána magunk mögé dobjuk ismeretlen irányba. (Cs1.)

b/1) Ha szēmőcsünk vót, akkor száraz békával megkerekítettük, és aszt visszakézbűl eldobtuk. (Cs2.)

c) Vérhōn hasonló vízzel kennyē mög a szēmőcsöt, és elműlik. (J4.)

c/1) Szokták aszt csinálni, hogy lēvágik a baromfit, és a zúzáru lēhúzzák a belsō sárga bűrt. Evvel mög köll kerekíteni a szēmőcsöt és elásni az ereszcatornába. Mire mögrohad, a szēmőcs elműlik. (J4.)

d) Mikó mēn az úton, vōgyōn fōl száraz békát, és avval simogassa mög a szēmőcsöt. Így csinálk és mongyák:

Űj hód, űj kiráj
Mōghíttak vendégségbe.
De én oda nem mōgyōk,
Elkűdōm a szēmőcsōmet. (P1.)

d/1) Ha szēmőcs vót, száraz békával leolvasták. Tanálsz száraz békát. Simícsd lē vele a szēmőcsöt, és dobd hátra. Nē lásd hova, és nē nézz utána. (P4.)

e) *Fekete tyúkszēm* nyōtt az ujjamon. Elmōntem a bürgēs nēnihōn, Gōlōncsēr nēnihōn. Montam neki, hogy imátkozzon az ujjamra. És ű aszt monta, nem köll arra imátkozni. Avval kimōnt, mōgfogta a fekete csirkét, és elvágta a nyakát. A száját szétvōtte, és ráhúsza az ujjamra. Bekōtōtte az ujjam fehér ruhával, és három nap, három éjjel vót rajtam. És mōggyōgyult. Nagy vót, és kifakatt. Ez a fekete tyúkszēm az ujjamon mōggyōgyult. (Sz3.)

F) CSONTTÖRÉS, CSUKLÁS (FICAM), ÉRVÁGÁS

1. Régōn, ha valakinek eltōrt a karja vagy mögrepett, akkor az öregōk így csinálták. A huggyot összekeverték sárgafōddel. Egy ruhadarabot evvel mōgnedvesítōttek. Eszt rákōtōtték a (tōrōtt) karra, és száraz ruhával becsavarták. Aszt is csinálták, hogy a ruhadarabot ecettel vizezték mög. (J4.)

³⁸ Az ereszcsgásra vonatkozik.

2. Csonttörésnél imát mond a gyógyító:

Ín helyre, hús helyre!
Jézus ament mondott erre.

Mer möntek József mög Mária az acélhídon, és mögcsuklott a szamár lába. És aszt monták: „In helyre, hús helyre!” Jézus mög ament mondott rá.³⁹

És vitte őket a szamár tovább. És Jézus azt monta a szamárnak, hogy a szemétdombon is jóllakjon. Mögáldotta. A lovat is kérték, hogy segítssön. De a mög aszonta, hogy nem érök rá, és nádlevelek után kapott. Mög is láccik a nádlevélön, csomó van rajta. (J4.)

3. Anyámmal történt, még fiatal vótam. Eret vágtak rajta, mer nagyon beteg vót. Jobban lött. Én vittem el Padéra kocsin a Toncsi borbéjhon. És segített. (Sz3.)

G) ÁLTALÁNOS GYÓGYMÓD

1. Bármilyen beteségben van valaki, modhati, mikor fölteccik az újhold. Háromszor mongya:

Új hold, új király,
Házasíti a fiját.
Engöm is möghívott a lakodalmába,
Elküldöm a ... betegségöm. (C1.)⁴⁰

2. A karácsonyesti asztalra került ételekből egy-egy darabkát beletesznek egy *staniszliba*. Megszárad, és akkor eláll. Bármilyen betegség van, ebből főznek teát. Mikor megfőszték, belemártanak egy rongyot, és evvel a ronggyal borogattyák a beteg testrészt. (C1.)

VOLKSTÜMLICHE HEILMETHODEN UNTER DEN UNGARN IM BANAT

VON

IMRE FERENCZI

Der Autor hat zwischen dem 1. Febr. und 4. März 1973 eine ethnographische Feldforschung im Nordosten Jugoslawiens, im Kreise der auf dem Gebiet des sogenannten Banats lebenden Bevölkerung ungarischer Zunge durchgeführt. Er hat vor allem untersucht, wie die Modernisierung auf die Volkskultur einwirkt. Um die Änderung vergleichen zu können, hat er auch die Traditionen folkloristischen Charakters der älteren Generationen gesammelt. Ein Teil der registrierten Angaben kann in den Themenkreis des volkstümlichen Kurierens gereiht werden. Der Verfasser veröffentlicht in dieser seiner Publikation die volkstümlichen Heilmethoden aus den Ortschaften Crna Bara, Čoka, Jazovo, Kikinda, Padej, Sajan und Vrbica. Er stellt die Angaben in den grösseren Abschnitten (A, B, C usw.) in einer nummerierten Reihenfolge dar. In Klammern, am Ende der einzelnen Beschreibungen bezeichnet er die Namen der Gemeinden, woher die Angaben stammen, mit dem Anfangsbuchstaben und den Mitteleiler mit der Nummer der in Verzeichnis 5 zu lesenden Reihenfolge.

³⁹ A közeli Verbicáról (Egyházaskér) KÁLMÁNY LAJOS 1891-ben közölte (Ethn. II. 71.) ennek két teljesebb változatát. Az általunk följegyzett jazovai adathoz egy átiológiai magyarázatot is hozzákaptak, de az sem egészen teljes.

⁴⁰ Vö. E-csoport 1/b. sz. adattal. Cerna Bara-i adatközlőnk Verbicán nőtt föl. Ismerete szerint itt is, ott is gyakorolták e gyógyymódot.

Den Namen der Gemeinde Čoka verkürzt er mit dem Anfangsbuchstaben (Cs) der ungarischen Bezeichnung *Csóka*.

Die Angaben der *Gruppe A* sind Geschichten von den Gründen der Krankheiten und von ihren Heilversuchen. Nr. 1. Die Hexen stehlen das gesunde Kindchen und schmuggeln an seine Stelle einen Kranken und verküppelten neugeborenen Säugling. Auf Grund des Rates eines Mannes mit Zauberkraft (*tudós*) gewinnt man das ursprüngliche, gesunde Kindchen zurück. Nr. 2. Die Hexen stehlen dem unter die Dachrinne gesetzten Kind die Knochen. Der Rat der zauberkräftigen Mannes (*tudós*) ist; das Kind am Tage der Jahreswende des Falles an dieselbe Stelle auszulegen, und dann werden ihm seine Knochen zurückgegeben. Dieses Verfahren erbringt eine gewisse Verbesserung. Nr. 3. Die Hexe versetzt eine Krankheit hervorrufende Sache auf den Boden. Das Kind stösst darauf und wird schwerkrank. Zuerst wird es von einer Frau mit Zauberkraft (*bibájos*) kuriert, aber ohne Erfolg. Am Ende wird es in einem berühmten Wallfahrtsort, Radna (Siebenbürgen) geheilt.

Die *Gruppe B* gibt die infolge „des bösen Blicks“ hervorgestandene Krankheit und die Fälle ihrer Heilung in der nächsten Reihenfolge an: Nr. 1. Schutz vor dem bösen Blick. Nr. 2. Beispiele der Heilung des bösen Blicks. Ein eigenartiges Heilverfahren ist es, dass 3 Löffel Wasser ausgemessen wird, und die Körperteile des kranken Säuglings werden mit diesem Wasser eingerieben. Nach Beendigung dieses Verfahrens wird das übriggeliebene Wasser an die Türecke gegossen. In einigen Fällen werden Gebete von einer zaubernden Art über dem Kind hergesagt. Nr. 3. gibt die in der Gemeinde Sajan auch heutzutage üblichen Methoden der durch den bösen Blick verursachten Krankheit bekannt. Eine ausführliche Darstellung vom Kurieren durch Zaubergebete. Nr. 4. stellt eine ähnliche, die Wirkung des bösen Blicks abwehrende Methode in der Gemeinde Vrbica (vergleichbar mit Nr. 3) dar. In beiden Gemeinden wird auch das in Nr. 2 erwähnte Verfahren des Wasserausmessens und das des mit Wasser Einreibens angewendet.

Die Angaben des *Abschnitts C*: Nr. 1. Beispiele der Heilung eines sprechunfähigen Kindes. Nr. 2. Fälle des Kurierens des nicht gehfähigen Kindes. Nr. 3. erzählt davon, was das seine Milchzähne wechselnde Kind mit seinen ausgefallenen Zähnen zu tun hat. In seinem Sprüchlein bittet es die Maus um eiserne Zähne.

Die Beispielsreihe des *Abschnitts D*: Nr. 1. Zwei Fälle des Kurierens des Schüttelfrostes. In der Angabe Nr. 1/a kommt das Hersagen eines Zauberverses vor. Sein Wesen ist: der Neumond soll zunehmen, und die Krank soll vorbeigehen. Nr. 2. und ihre Varianten geben die Heilmethode des Bisses eines tollen Hundes bekannt. Nr. 3. enthält Beispiele des Kurierens der Asthma und der Lungentuberkulose, Nr. 4. die des Magenschmerzes, Nr. 5. die des Rückenschmerzes (Rheume), Nr. 6. die des Reissens und Stechens, Nr. 7. die des Halsschmerzes, Nr. 8. die des Zahnschmerzes. In Nr. 6/b-1 und Nr. 7/a bildet auch das Vorsagen eines Zauberverses einen Teil der Heilmethode.

Die Angaben des *Abschnitts E*: Nr. 1. gibt die Heilmethode des Schwellstes, der Flechte (herpes) und der Hautkrankheit bekannt. Im Fall Nr. 1/b kommt ein Gebet mit Zauberkraft und in der Angabe Nr. 1/b-1 das Hersagen eines Zauberverses vor. Der Zaubervers der letzteren Heilmethode kann mit dem Vers von ähnlicher Tendenz des Beispiels Nr. 2/d in demselben Abschnitt verglichen werden. Nr. 2. gibt Abarten des Kurierens der Warze, des Hühnerauges bekannt. In der Angabe Nr. 2/a kommt das Vorsagen des Zaubertextes Vaterunser und der Englische Gruss vor.

In der *Gruppe F* enthalten Nr. 1 und Nr. 2 das Kurieren des Knochenbruchs. In der Angabe Nr. 2 ist ein Zaubervers zu finden. Nr. 3 erwähnt die Praxis des Aderlasses.

Im *Abschnitt G* ist Nr. 1. ein allgemein verwendeter Zaubervers; der analog zu dem ähnlichen in den Angaben Nr. 1/b-1 und Nr. 2/d des Abschnitts E vorkommenden Vers. Nr. 2 berichtet über die Anwendung der am Heiligen Abend auf dem Tisch übriggeliebenen und für spätere Zeit aufbewahrten und für heilig gehaltenen Speisenreste im Kurieren.